

OSOBOWOŚĆ SPOŁECZNA W PROCESIE UCZENIA I WYCHOWANIA

- to temat przedstawiający w krótkim i ogólnym zarysie wpływ szeroko rozumianego procesu wychowawczego na kształtowanie osobowości człowieka.

Wszystkie nauki służą temu, by człowiekowi żyło się zdrowiej, bezpieczniej, wygodniej i przyjemniej. Jednocześnie rozwój wielu z nich, a zwłaszcza nieograniczony dostęp do komputera i Internetu niosą ze sobą zagrożenie dla procesu kształtowania osobowości młodego człowieka i negatywnie wpływają na zachowania ludzi dorosłych. Sprawy psychiki, reakcji i zachowań najobszerniej poruszają różne dziedziny psychologii. Wśród nich ważną rolę pełni psychologia rozwojowa ontogenetyczna. Bada ona zmiany zachodzące w sferze biologiczno-psychicznej człowieka w ciągu całego życia w kontekście całokształtu uwarunkowań społeczno-kulturowych i w toku aktywności, dzięki której powstają zarówno wspólnoty ludzkie, jak i wytwory kultury materialnej i duchowej. Syntetyzuje ona w ten sposób dorobek różnych dziedzin nauk biologicznych i humanistyczno-społecznych.

Rozwój psychiczny człowieka i jego osobowości dokonuje się w oparciu o proces uczenia i wychowania.

Na „kształt” naszej osobowości ma wpływ ogromna liczba czynników sfery biologiczno-psychicznej. Wzajemny ich stosunek, nasilenie, proporcje składają się na swego rodzaju fenomen osobowościowy każdego człowieka, kształtując jego charakter, tożsamość i świadomość. Proces kształtowania osobowości nie jest jednolity i zawsze przebiega z udziałem różnego rodzaju zakłóceń. Zwykle nie powodują one spustoszenia w naszej psychice. Czasem jednak są na tyle silne, że mogą zaburzyć ludzką osobowość.

Wśród czynników kształtujących sferę biologiczno-psychiczną możemy wyróżnić dwie grupy:

- warunkowane wrodzonymi właściwościami organizmu ludzkiego (fizjologicznymi i psychicznymi, np. budowa anatomiczna, działanie receptorów zmysłowych, temperament)
- determinowane przez wpływ szeroko rozumianego środowiska zewnętrznego i wychowawczego (oddziałujące w procesach uczenia i wychowania oraz związane z rozwojem m.in. nauk technicznych, technologicznych, informatycznych)

Pod ich wpływem zmienia się nasza osobowość, a przemiany te dokonują się przez całe życie. Wraz z nimi kształtuje się nasza samoświadomość. W miarę nabywania doświadczeń życiowych coraz pełniej zdajemy sobie sprawę ze swych emocji, potrzeb, możliwości. Mamy coraz większą świadomość własnej tożsamości i osobowości.

Paradoksalnie, im więcej wiemy, tym większą mamy świadomość swojej niewiedzy.

Człowiek dorosły kieruje się w swoim zachowaniu i decyzjach głównie tym, co można nazwać świadomością własnej tożsamości. Powinna ona zagwarantować prawidłowy rozwój. Trudności w zrozumieniu samego siebie i własnej tożsamości, prowadzą do poczucia niepewności i niepokoju, do niezdecydowania i zagubienia, do chaosu w myśleniu i działaniu. Istnieje zatem ścisły związek między tożsamością danej osoby a jej zachowaniem.

Jeśli więc mamy świadomość swoich możliwości i ograniczeń, swoich aspiracji i pragnień, swoich praw i obowiązków, łatwiej nam mieć poprawny kontakt z otoczeniem. Jeżeli człowiek takiej świadomości nie posiada, zaczyna postępować w sposób niedojrzały, a w konsekwencji krzywdzi samego siebie oraz innych ludzi. Samoświadomość może prowadzić do rozpoznania wzorców i mechanizmów działania oraz ich przyczyn, co pozwala niekiedy na uwolnienie się od zaburzonych zachowań, np. poprzez zrozumienie ich funkcji i znaczenia.

Rozwojowi osobowości i samoświadomości nieodłącznie towarzyszy proces uczenia i wychowania, w trakcie którego opanowany zostaje cały system wiadomości, umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań. Tak kształtująca się osobowość skutkuje modyfikacją zachowania. Stąd wniosek, że na zachowanie człowieka można mieć zasadniczy wpływ poprzez umiejętne wychowanie i uczenie. Mówiąc o uczeniu, mamy na myśli - zarówno

uczenie zamierzone (celowe), jak i niezamierzone (mimowolne). Proces uczenia jest nabywaniem umiejętności przystosowujących człowieka do życia w społeczeństwie i przygotowujących go do pełnienia różnych ról. Uczenie i wychowanie warunkują prawidłowy przebieg procesu socjalizacji. Rozpoczyna się on od najmłodszych lat nawiązaniem bliskich więzi pomiędzy rodzicem a dzieckiem. Kształtuje się kolejno w domu, szkole i innych instytucjach, które narzucają pewne standardy zachowania. Rozwija się w oparciu o kontakty z rodzicami, rodzeństwem, rówieśnikami. Od prawidłowości tych stosunków zależy przyszła umiejętność budowania zdrowych i trwałych relacji z ludźmi w dorosłym życiu.

Dzieci we wczesnym okresie przedszkolnym cechuje egocentryzm czyli niezdolność do przyjęcia perspektywy innej osoby. Aktywność dziecka oparta początkowo na jego potrzebach i emocjach, wraz z czasem dostosowuje się do niektórych wymogów sytuacji. W wielkim skrócie można powiedzieć więc, że w procesie socjalizacji niedojrzała osobowość małego egocentryka przekształca się w empatyczną osobowość człowieka dorosłego, w którego zachowaniach mają odzwierciedlenie normy społeczne i zasady moralne.

Proces socjalizacji dokonuje się początkowo w oparciu o zabawę, która przygotowuje dziecko do przyszłej nauki i pracy. Już w wieku szkolnym dziecko powinno osiągnąć stopień rozwoju umysłowego, społeczno-emocjonalnego oraz fizycznego, który pozwoli mu na sprostanie wymogom szkoły i podporządkowanie się jej regułom. Dorastający młody człowiek, u którego rozwija się świadomość społeczna, staje przed koniecznością dokonania wielu ważnych wyborów oraz rozwiązania istotnych problemów dotyczących jego seksualności, relacji społecznych oraz wyboru przyszłego zawodu. Uzyskanie przez człowieka pełnej dojrzałości osobowości powinno przypaść na ok. 25 rok życia. Należy pamiętać, że zaburzenia poszczególnych elementów rozwojowych oddziałują na inne, np. niedojrzałość fizyczna może hamować rozwój umysłowy, a nieprawidłowy rozwój emocjonalny wpływa negatywnie na proces socjalizacji.

Człowiek, u którego proces uczenia i wychowania przebiegał prawidłowo, powinien ukształtować się tak, by jego sposób zachowania, wartości i motywy były zgodne z normami obowiązującymi w danej społeczności i kulturze.

Nieskuteczny proces uczenia oraz zaburzony proces wychowania może skutkować powstawaniem zachowań patologicznych, wśród których można wyróżnić:

- a) zachowania nieprawidłowe (mniej groźne), związane z nieprzestrzeganiem norm i buntem w stosunku do powszechnie przyjętych zasad społecznych, których efektem jest:
  - zaniedbywanie obowiązków, wagary
  - nierówne postępy w nauce, pracy
  - palenie, picie alkoholu, stosowanie dopalaczy i narkotyków
- b) zachowania naruszające dobro i godność drugiego człowieka, charakteryzujące się:
  - beztrojskim stwarzaniem zagrożenia dla siebie i innych
  - agresywnym zachowaniem w szkole (terroryzowanie i szantażowanie rówieśników, atakowanie nauczycieli)
  - stosowaniem przemocy fizycznej i psychicznej
  - aktami wandalizmu i chuligaństwa oraz rabunkami

Niezależnie od tego, jakim terminem określimy osobowość o szczególnych predyspozycjach do zachowań aspołecznych (AZO): osobowość nieprawidłowa, aspołeczna, antyspołeczna, psychopatyczna, socjopatyczna, dysocjalna, wyróżnia się ona trzema deficytami: lęku (brak mechanizmu powstrzymującego, nieumiejętność wczuwania się w psychikę innych ludzi), uczenia się (nieumiejętność nauczenia się społecznych norm zachowania, popełnianie wykroczeń bez względu na karę) i relacji interpersonalnych (chłód emocjonalny, przedmiotowe traktowanie innych)

Przyczyny te mają podłoże:

- a) biologiczne
  - temperament

- odziedziczalność predyspozycji psycho-fizjologicznych po rodzicach
  - niski poziom inteligencji
  - ADHD (zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi)
- b) psycho-społeczne
- zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny związane z niezaspokojeniem podstawowych potrzeb miłości i akceptacji (odrzućenie, brak rodzica, przemoc, nadopiekuńczość)
  - przejmowanie złych nawyków przez naśladowanie (złe wzorce)
  - brak internalizacji norm etyczno-moralnych i prawnych

Na niektóre z czynników nie mamy większego wpływu, jednak w wielu przypadkach skuteczna pomoc i profilaktyka mogą wiele zmienić. Należy zwrócić uwagę na następujące kwestie:

1) zwiększenia świadomości społecznej dotyczącej istnienia wielu organizacji pomocowych na szczeblach: gminnym, powiatowym i wojewódzkim (ośrodki pomocy społecznej, socjoterapii; poradnie, fundacje, towarzystwa; świetlice przyszkolne, ośrodki adopcyjno-opiekuńcze)

2) zagwarantowania łatwości dostępu do psychologa szkolnego, czy ośrodków wspierających rodziny (odpowiednia organizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach)

3) eliminacji negatywnych skojarzeń z instytucją psychologa, psychiatry, policją, sądem oraz

4) dobrej i płynnej współpracy interdyscyplinarnej wszystkich służb i organizacji działających na rzecz przeciwdziałania i likwidacji skutków zaburzenia osobowości.

Lepiej zapobiegać niż leczyć

Ta zasada medyczna sprawdza się również w trakcie procesu wychowawczego. Ucząc i wychowując należy pamiętać, że podstawą kształtowania prawidłowej osobowości jest zapewnienie dziecku optymalnych warunków rozwoju: miłości, troski, akceptacji i zaufania.

Hamowanie negatywnych zachowań musi się odbywać poprzez konstruktywną krytykę i w oparciu o pozytywne emocje bez naruszania godności dziecka. Wszelkie zachowania patologiczne, jak przemoc fizyczna i psychiczna, poniżanie i wykorzystywanie dziecka są niedopuszczalne.

Najlepsze efekty daje stosowanie wzmocnień za pozytywne zachowania. Znamy ten sposób motywacji, ale często o nim zapominamy. A przecież nie tylko dziecko, ale każdy z nas woli, by stosować w stosunku do niego tę właśnie metodę. Poza tym, że jest ona przyjemniejsza, jest również o wiele bardziej skuteczna w procesie uczenia i wychowania. Życzliwość i szacunek dla drugiego człowieka sprzyjają poprawie relacji w domu, szkole i pracy. Pamiętajmy, że nasza osobowość modyfikuje się przez całe życie.

Proces kształtowania osobowości, uczenia i wychowania jest długi i skomplikowany. Łatwo popełnić błąd i często potrzeba pracy wielu osób, by go naprawić. Tym bardziej należy doceniać wszystkich tych, których wysiłek w procesie socjalizacji, resocjalizacji i readaptacji sprawia, iż 97% osobowości może czynnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa, nie zakłócając jego prawidłowego funkcjonowania.